

אשנ"ב לנבחנים במועדי תשפ"ו¹

בחינת 70% - שאלון 022261

חלק ה-35%, אשכול 1 – שואה, לאומיות – ציונות

שאלון 022215

חלק ה-35%, אשכול 2 – שואה, המאבק על הקמת המדינה

שאלון 022225

חלק ה-35%, אשכול 3- שואה, סוגיות מתולדות מדינת ישראל

שאלון 022235

האשנ"ב שלפניכם נועד ללוות אתכם המורים, ולהתוות דרך בהוראת הנושאים המופיעים בתוכנית הלימודים. האשנ"ב מפרט את תכנית הלימודים המופיעה באתר המפמ"ר. משמע – מגדיר את סוגיות היסוד שיש לכלול בהוראת הנושאים המופיעים במסמך תכנית הלימודים, ועליהם ייבחנו התלמידים בבחינת הבגרות. המורים מוזמנים להעמיק ולהרחיב בהוראת הסוגיות השונות, אך אין לוותר על הנושאים המופיעים במסמך הנחייה זה.

על המורים מוטלת החובה והשליחות לשאול עצמם מהם היעדים בהוראת נושא זה או אחר? כיצד ניתן להביא את התלמידים ללימוד נושאים אלה בדרך מעניינת, מעוררת חשיבה ומאתגרת?

כיצד להתאים את נושאי הלימוד לאוכלוסיית התלמידים עמה הם עובדים? למטרות תכנית הלימודים והצעות לדרכי הוראה מגוונות ראו תכנית הלימודים המותאמת ב [אתר המפמ"ר](#)

¹ כללי המענה לבחינות מופיעים בסוף המסמך

במהלך תשפ"ו נקיים השתלמויות מפמ"ר ברחבי הארץ – כולן היברידיות (פנים מול פנים ומקוונות). בהשתלמויות אלה נתמקד בדרכי הוראה מגוונות המכוונות ללמידה משמעותית והיברידית, מקנות כלים ללמידה-הערכה חלופית, וללמידה לקראת היבחנות עם ספר פתוח. כמו כן נעסוק בהנחיה מיטבית של התלמידים במשימות המתקפות ובמיומנויות היסוד של תחום הדעת הבאות לידי ביטוי בבחינות הבגרות – שאלות חשיבה מסדר גבוה, הכוללות בין היתר שאלות הבעת עמדה ובניית טיעונים, שאלות השוואה, וכן איתור וקריאה מושכלת במקורות היסטוריים.

המורים להיסטוריה נקראים להשתתף בהשתלמויות אלה, להעשיר את ידיעותיהם בהיסטוריה ובדיקטיקה, ולהתעדכן בשפע החידושים שאנו מכניסים להוראת המקצוע חדשות לבקרים. בנוסף מומלץ להיעזר בפורטל הפדגוגי, על שלל הסרטונים וחומרי הלימוד בו, להעשרת ההוראה וידע המורה.

להזכירכם – מורה להיסטוריה מחויב להשתתף בהשתלמות מוכרת אחת לפחות בארבע שנים. רכז המקצוע מחויב להשתלם בהשתלמות מפמ"ר בכל שנה. רבים מן המורים משתלמים בכל שנה, ואלה – יבואו על הברכה. בהצלחה לכלל המורים ושתהיה לנו שנת לימודים פורייה ומהנה.

לאור השונות הגדולה בין בתי הספר נמנענו, בכוונה תחילה, מהמלצות להקצאת שעות הוראה לכל תת נושא. חזקה על כל מורה שיתכנן את הוראתו בהתאם למספר השעות העומדות לרשותו, פריסת ההוראה הנהוגה בבית ספרו, צורכי התלמידים וכמובן – העדפותיו האישיות (הרצון להעמיק בנושא זה או אחר). מומלץ להיעזר במדריך/כת היסטוריה בבניית תכנית העבודה הדו-שנתית.

שימו לב

במועדי תשפ"ו – כלל ארבעת פרקי הבחינה הם עם ספר פתוח, והשאלות מבוססות חשיבה מסדר גבוה.

רשימת הספרים המותרים בשימוש מצויה באתר המפמ"ר.

אין ללמד את התוכנית בפחות מ-6 ש"ש בסך הכל, כולל חלק ההוראה-הערכה החלופית (חלק ה-30%). תלמידי הכיתות המיוחדות זכאים, כמובן, ליותר שעות הוראה, על פי הנחיות המשרד.

פרק השואה מחויב בהיבחנות חיצוניות בין אם במסגרת בחינת 70% ובין אם במסגרת בחינת 35%

בהצלחה לכולנו, בתקווה לחזרה מהירה של כלל חטופינו, שיבת חיילינו בשלום לביתם, שיקום המפונים, שיקום פגיעות מלחמת 'עם כלביא' ושלום על ישראל

ד"ר אורנה כץ אתר

מפמ"ר היסטוריה

וצוות המדריכים

נושאי הלימוד

פרק 1: לאומיות וציונות

הלאומיות בישראל ובעמים, ראשית

הדרך עד 1920

א. הלאומיות המודרנית באירופה

במאה ה-19

- א-1. מבוא להוראת נושא הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19
- א-2. הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19
- א-3. המאפיינים ודפוסי הפעילות של התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19
- א-4. תנועה לאומית מדגימה באחת הארצות

בפרק זה אין הכוונה לתנועה הציונית.

מבוא להוראת נושא הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19

1. מה קושר ומלכד את בני אותו לאום? (שפה, מנהגים ומסורות, עבר משותף, מוצא משותף, סמלים, זיקה למולדת, השאיפה לחיות במדינה עצמאית בה יבואו לידי ביטוי המאפיינים המשותפים לבני הלאום).
2. מה היו השינויים שיצרה הלאומיות המודרנית באירופה במאה ה-19?
 - א. יצירת עקרונות פוליטיים ומוקדי זהות חדשים סביב רעיונות הלאומיות.
 - ב. התגבשותן של מסגרות חברתיות, פוליטיות ותרבותיות (התנועות הלאומיות) שיצרו, טיפחו וחיזקו את הזהות הלאומית וסמליה, ואת התרבות הלאומית ונאבקו לקידום העצמאות המדינית הלאומית.
 - ג. שינויים במפה המדינית של אירופה (השוואה בין מפת אירופה בשנת 1815 למפה בשנת 1920).

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך

אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב מד"ר אורנה כץ אתר, מפמ"ר היסטוריה

3. תחומי הפעולה של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19 (טיפול תודעה לאומית ופעילות פוליטית להקמת מדינה לאומית, פעילות דיפלומטית וצבאית להקמת מדינות לאומיות).

הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות שהתגבשו באירופה במאה ה-19

1. השפעת עקרונות תנועת הנאורות - שינויים במקור הידע וסמכותו, ההכרה שכל בני האדם שווים בזכויות הטבעיות לחיים, לחירות ולקניין, ההכרה בעיקרון ריבונות העם והאמונה ב'קידמה'.
2. השפעת החילון (שהלך והתפשט), על בני האדם, החברה ועל מקומם של המוסדות השונים.
3. השפעת התנועה הרומנטית על התפתחות התנועות הלאומיות במאה ה-19 (חשיבות הרגש והדמיון, שיבה אל העבר והעצמתו, חיפוש אחר סימנים ייחודיים של קבוצות בני אדם, כינוס והעצמה של התרבות העממית: אגדות עם ופולקלור).
4. השפעת אירועים פוליטיים בשלהי המאה ה-18 וראשית המאה ה-19 על התפתחותן של תנועות לאומיות באירופה במאה ה-19 (הדי המהפכה האמריקאית, הדי המהפכה הצרפתית ותקופת שלטונו של נפוליאון).
5. השפעת תהליכי התיעוש והעיור על אנשים שנדחקו לעולם חדש ומנוכר. (במה הלאומיות הייתה מענה למציאות החדשה שנוצרה?)
6. השפעתן של תמורות בטכנולוגיה, תחבורה, בתקשורת, בחינוך ובתרבות על אורח החיים והחשיבה של בני האדם. (במה תמורות אלו סייעו להפצת הלאומיות?).

אין להתעכב על הדרך שבה נוצר כל אחד מהגורמים (נושאים שנלמדו בחטיבת הביניים).

יש להתמקד בהסבר תרומתו של כל אחד מן הגורמים לגיבוש רעיונות הלאומיות ולצמיחתן של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19

המאפיינים ודפוסי הפעילות של התנועות הלאומיות שהתגבשו במאה ה-19

19 באירופה

מומלץ ללמד את המאפיינים בשילוב עם ההדגמה ממדינה אחת.²

1. תחומי הפעולה של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19 (טיפוח תודעה לאומית ופעילות פוליטית להקמת מדינה לאומית).
2. המאפיינים של רבים ממנהיגי התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19. (המעמד החברתי אליו השתייכו המנהיגים, מקור סמכות המנהיג ואמונתו ביכולת לשנות את הסדר החברתי-פוליטי הקיים).
3. שלבי ההתפתחות של הפעילות הלאומית באירופה במאה ה-19. (פעילות של אנשי רוח לגיבוש זהות לאומית, פעילות תרבותית וארגונית להפצת רעיונות הלאומיות, פעילות פוליטית למען הגשמת זכויות לאומיות, לדוגמא- מהפכות 'אביב העמים', פעילות דיפלומטית וצבאית להקמת מדינות לאומיות).
4. הגורמים המסייעים למימוש יעדי התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19, והגורמים המעכבים אותם (מצב מדיני – תמיכה או התנגדות של מעצמות שונות, היקף המודרניזציה בתחומים שונים, כוחה של הכנסייה, מידת הפיצול החברתי, המדיני והתרבותי).

'אביב העמים' בברלין, גרמניה מתוך: ויקיפדיה

² לדוגמה – לימוד נושא שלבי התפתחות התנועה הלאומית והדגמה מן המדינה שנבחרה; לימוד גורמים מסייעים ומעכבים והדגמה.

תנועה לאומית מדגימה באחת מהארצות: אטליה, גרמניה, יוון, פולין

1. המצב המדיני, והמצב החברתי-כלכלי בארץ שנבחרה לפני שהחל המאבק הלאומי. הגבולות בהם חיו בני הלאום, מי שלט במדינה.
2. מטרת המאבק והגורמים הפעילים שהניעו את המאבק הלאומי בארץ שנבחרה.
3. השלבים העיקריים במאבק של התנועה הלאומית בארץ שנבחרה ותוצאות המאבק הלאומי. (הנסיבות והתנאים שעיצבו את הפעולה של התנועה בכל שלב; מה הצליחו התנועות להשיג ומה לא?)
4. הגורמים שסייעו למאבק הלאומי בארץ שנבחרה, והגורמים שעיצבו אותו. הסבר כיצד סייעו או עיצבו הגורמים את המאבק.
5. הסבר קווי הדמיון והשוני בין המאבק הלאומי בארץ שנבחרה לבין דפוסי הפעולה ושלבי המאבק של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19.

קריאה נוספת

- א, גלנר, **לאומים ולאומיות**, האוניברסיטה הפתוחה, 1983,
הנרי, וסרמן, **עם, אומה, מולדת**, האוני' הפתוחה, 2007,
יעקב טלמון, **רומנטיקה ומרי**, עם עובד, 1973.

ב. התנועה הלאומית היהודית המודרנית - הציונות ומאפייניה העיקריים

הגורמים לצמיחתה ולהתארגנותה של התנועה הציונית

- הטלת ספק ביכולתה של האמנציפציה לפתור את בעיית הקיום היהודי בתפוצות בשל גילויי האנטישמיות במערב ובמרכז אירופה.
- החשש מאובדן הזהות היהודית בד בבד עם תהליכי החילון וההשתלבות בחברת הרוב.
- גילויי האיבה כלפי היהודים מצד השלטון והחברה במזרח אירופה (שנאת ישראל).
- השפעת רעיונות הלאומיות והפעילות של התנועות הלאומיות במאה ה-19 באירופה על היהודים ("וכי נופלים אנחנו מהם"? לצד דחיית היהודים מקבוצת ההשתייכות הלאומית).

כאשר הבשילו התנאים השונים לצמיחתה של התנועה הציונית, היא הסתייעה רבות בכמיהה ארוכת השנים של המוני בית ישראל לציון, אך אין לראות בכמיהה ארוכת השנים לציון סיבה להתעוררות הלאומיות היהודית המודרנית.

קריאה נוספת- ספר אלקטרוני בכותר

שלמה, אבינרי, "הציונות כמהפכה" בתוך הרעיון הציוני לגווינו, פרקים בתולדות המחשבה הלאומית היהודית, עם עובד, 1980, עמ' 13-24.
מאוספי הספרייה הלאומית: [ראו כאן](#)

פועלו של בנימין זאב הרצל לבניית התנועה הציונית ולארגונה

- תחנות בחייו של הרצל והתגבשות תפיסתו הציונית.
- בעיית היהודים והפתרון המוצע לה בספרו של הרצל 'מדינת היהודים'.
- הקונגרס הציוני הראשון, מטרתו וחשיבותו - תוכנית באזל: מטרה ואמצעים. מהי חשיבותה של התוכנית?

- הקמת המסגרות הארגוניות למימוש מטרות התנועה. כיצד קידמו את מטרות התנועה?
- ניסיונותיו של הרצל לקבל צ'רטר מהסולטן העות'מאני וניסיונותיו להשגת הכרה בין לאומית מהמעצמות בתנועה הציונית (גרמניה, הקיסרות הרוסית ובריטניה).
- פולמוס אוגנדה: תוכנה של ההצעה, מי תמך בה ומדוע? ומי התנגד לה ומדוע? תוצאות הפולמוס והשפעתו על התנועה הציונית.

קריאה נוספת

עמוס אילון, הרצל, עם עובד, 1997.

להעשרה בכיתה:

הטלוויזיה החינוכית: תריץ אחורה – הרצל והקונגרס הציוני ה-1, 14 דקות ו-45 שניות: [ראו כאן](#)

מאוצרות הספרייה הלאומית: [ראו כאן](#)

[ישעיהו פרידמן, "מדיניות של הרצל והישגיו"](#)

פעולותיהם של הציונים בארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה

- היקף העלייה לארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה: ארצות המוצא, סיבות לעלייה, קשיי העולים.
- הקמת צורות התיישבות חדשות (מושבה וקבוצה), הקמת העיר העברית - תל אביב, הכרת מפת ההתיישבות בארץ ישראל.
- הקמת מסגרות חברתיות-פוליטיות (ארגוני האיכרים במושבות, מפלגות הפועלים ומקומן בחיי חבריהן). חשיבותן לקידום הפעילות הציונית. שימו לב - אין הכוונה להשוואה בין מצעי המפלגות השונות.
- הקמת מסגרות ביטחוניות. ('השומר' כארגון המשלב את רעיון 'כיבוש העבודה' ברעיון 'כיבוש השמירה' ומגלם את דימוי היהודי החדש). חשיבותן לקידום הפעילות הציונית.

- אישים וארגונים שסייעו לפעילות הציונית. ('שיטת האפוטרופסות' – העזרה של הברון רוטשילד למושבות והביקורת עליה. פעילותו של ד"ר ארתור רופין והמשרד הארץ ישראלי ותרומתו ליישוב היהודי בא"י).
- הנחת התשתית לתרבות וחינוך לאומי - עברי. ('מלחמת השפות', עיתונות, פעילותו של אליעזר בן יהודה, הקמת הסתדרות המורים ומסגרות חינוכיות עבריות).

ג. התנועה הציונית והיישוב היהודי בארץ-ישראל בזמן מלחמת העולם הראשונה

1. מדיניות השלטון העות'מאני
(ג'מל פחה) כלפי היישוב היהודי בא"י בזמן מלחמת העולם הראשונה והפעולות שפגעו ביישוב.
2. הסבר הגורמים והמניעים לפעולות השונות? (צורכי המלחמה, יחס עוין כלפי העולים הציונים שהגיעו ממדינות שהשתייכו ל'מדינות ההסכמה'; עוינות כלפי מיעוטים לאומיים בגלל אופייה של האימפריה העות'מאנית כאימפריה רב-לאומית).
3. יעדי השלטון העות'מאני (ג'מאל פחה): פגיעה בפעילות התנועה הלאומית היהודית-ציונית; סיפוק צורכי המלחמה.
4. דרכי פעולה: הצגת הצעדים שנקט השלטון העות'מאני כלפי היישוב היהודי כביטוי למדיניות שנקטה.

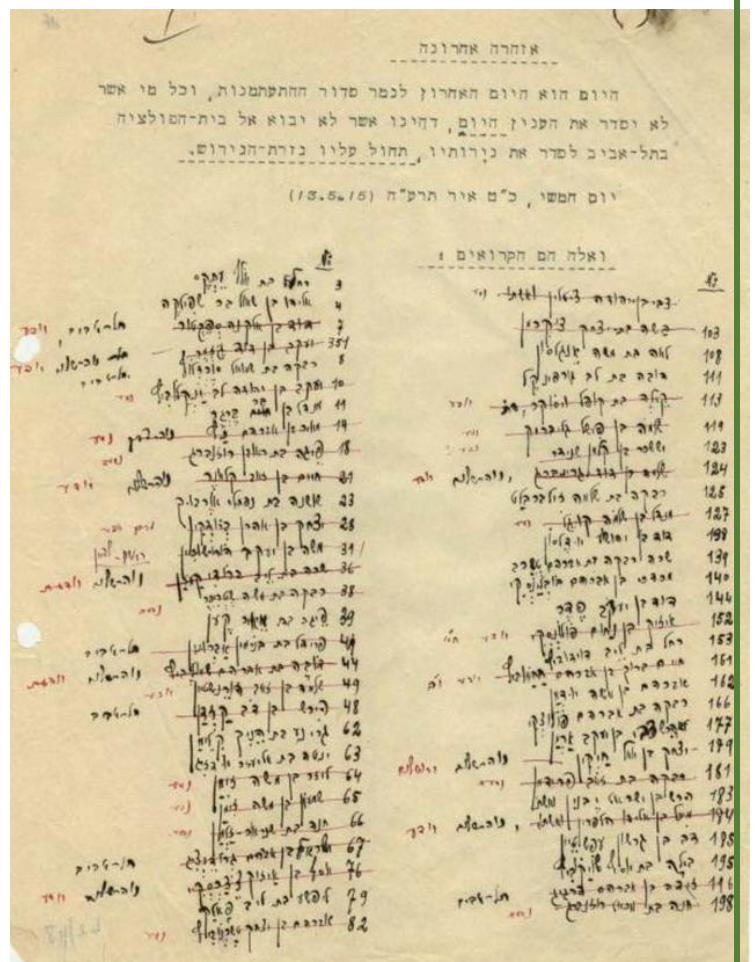
הודעת המשרד הארצישראלי אל תושבי הארץ היהודים נתיני המדינות הזרות לסדר את נתינותם העות'מאנית

עד ה-15 במאי. ההודעה כוללת את רשימת התושבים המיועדים לגירוש מא"י ע"י השלטונות העות'מניים. (הארכיון הציוני)

2. הצהרת בלפור: תוכנה, הקשיים הנובעים מנוסח ההצהרה, האינטרסים של בריטניה במתן ההצהרה, כיצד קיבלו אותה הציונים, היהודים המשתלבים והערבים.

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך

אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב מד"ר אורנה כץ אתר, מפמ"ר היסטוריה

לקריאה נוספת:

דני גוטווין, "הגורמים לפרסום הצהרת בלפור: חיים וייצמן, התנועה הציונית והאימפריאליזם הבריטי",
ישראל 24 (2016): [למאמר](#)

מאוצרות הספרייה הלאומית: [ראו כאן](#)

ארכיון המדינה: היישוב היהודי בארץ ישראל בתקופת מלחמת העולם הראשונה: [ראו כאן](#)

ד. קווי דמיון ושוני בין התנועה הציונית בראשית דרכה ובין תנועות לאומיות של עמים אחרים באירופה במאה ה-19

- מה המשותף לתנועה הציונית ולתנועות לאומיות אחרות באירופה במאה ה-19 (הגורמים לצמיחתן, יעדים, טיפוס המנהיגים, דפוסי פעילות).
- ההבדל בין התנועה הציונית ובין תנועות לאומיות אחרות:
 1. התנועה הציונית יכולה להישען על התפיסה של היהודים את עצמם כעם ועל הכמיהה שלהם לציון, ולהעניק להן משמעות לאומית מודרנית.
 2. האתגרים הייחודיים שעמדו לפני התנועה הציונית (הריחוק הגאוגרפי, הפיצול הקהילתי, הלשוני והתרבותי, התלות בשלטון הזר בארץ-ישראל ובהסכמת השלטונות המקומיים בארצות השונות לפעילות הציונית).
 3. ריבוי המתנגדים לתנועה הציונית בתוך החברה היהודית והגיוון במניעיהם (אורתודוקסים, יהודים משתלבים, תומכי הבונד ויהודים סוציאליסטים חברי התנועות המהפכניות).

לדיון: מה ניתן ללמוד מהשוואה? כיצד עיצבו המאפיינים הייחודיים של התנועה הציונית את דרגי פעולתה בגולה ובא"י?

צל ומי באר

0:00 / 1:12

מילים: יורם טהרלב
לחן: לוי שער

במדרון מעל הוואדי
עץ השקדיה פורח
באוויר ניחוח הדסים
זה הזמן לפני הקיץ
שעריו הלב פותח
ותמיד ברוכים הנכנסים.

בימים אשר כאלה
מחכים עד בוא הליל
מחכים לצעדים קרבים
לא סוגרים את הבריח
לא עוצמים את העיניים
בימים כאלה מקשיבים.

מי שרעב ימצא אצלנו פת של לחם
מי שעייף ימצא פה צל ומי באר
מי שסוכתו נופלת
חרש ייכנס בדלת
חרש ייכנס ועד עולם יוכל להישאר.
מי שרעב ימצא אצלנו פת של לחם
מי שעייף ימצא פה צל ומי באר
מי שסוכתו נופלת
חרש ייכנס בדלת
ותמיד יוכל להישאר.

זה הבית שבנינו
זה האורן שנטענו
זה השביל וזוהי הבאר
מי שבא לפה – אחינו
מי שבא יסב איתנו
והשער שוב לא ייסגר.
מי שרעב...

השיר מצייר את נוף הכרמל שלרגליו גדלתי. בין השיטין נרמז אירוע שחוויתי בעודי ילד קטן. בשנת 1945 הצליחה יחידה מחתרנית של הפלמ"ח לפרוץ למחנה המעצר בעתלית, בו נכלאו עולים לא-חוקיים שהגיעו לארץ בלי רישיונות. לאחר שנפרצה הגדר ונוטרלו השומרים, יצאו העולים לחופשי ובליווי משחריהם הלכו ברגל לכיוון הכרמל כדי להגיע בלילה מעתלית ליגור. רק בודדים הצליחו לעמוד במאמץ האדיר הזה והגיעו ליגור בשעות הצהריים שלמחרת. במדרון היורד מההר הקיפו אותם שוטרים בריטים, אך חברי הקיבוץ התערבבו בין העולים והעלימו אותם בתוך חדרי המגורים. גם בחדר המגורים הקטנטן של הורי התארחו במשך חודש עולה חדשה, עד שהרוחות נרגעו והיא הועברה למקום אחר בארץ. מי שסוכתו נופלת/ חרש ייכנס בדלת/ ותמיד יוכל להישאר.

פרק 2: טוטליטריות, אנטישמיות, מלחמת העולם השנייה והשואה

למסמכים המנחים, הצעות דידקטיות ודוגמאות לשאלות בגרות עם ספר פתוח, ראו:

<https://www.smor.com/ur8sf>

נושאי הלימוד:

האידיאולוגיה הנאצית, ובכלל זה האנטישמיות המודרנית בגלגולה
הנאצי ומרכזיות השאלה היהודית באידיאולוגיה זו.

מוקדי הלימוד:

- עיקרי האידיאולוגיה הנאצית – יש להבהיר שאידיאולוגיה זו מכוונת ליצירת תמונת עולם שלמה הכוללת סיבות להתהוות הדברים, הסבר לליקויי ההווה ותמונת עתיד מושלמת.
- תורת הגזע.
- דימוי היהודי באנטישמיות הנאצית - הנאצים עשו שימוש בדימויים אנטישמיים קודמים תוך שהם מעצימים אותם ומעניקים להם מרכזיות חסרת תקדים. הם התנו את יצירת 'הסדר החדש', אותו רצו לממש, במציאת פתרון ל'בעיה היהודית'. (מומלץ לקרוא את צוואתו של היטלר לפני התאבדותו מתוך **השואה בתיעוד**, מסמך מס' 64).
- מקומו של המנהיג – 'הפיהרר פרנציפ'.
- מרחב המחיה
- התנגדות לתיאוריות שעמדו בבסיס המשטר הדמוקרטי והקומוניסטי. תיאוריות אלה הוצגו כביטוי לניון וחולשה וכמכשול בפני בניית 'הסדר החדש' אותו ניסו הנאצים לקדם.

לדיון:

כיצד מבטאים עקרונות האידיאולוגיה הנאצית את התפיסה הטוטליטרית?

לקריאה נוספת:

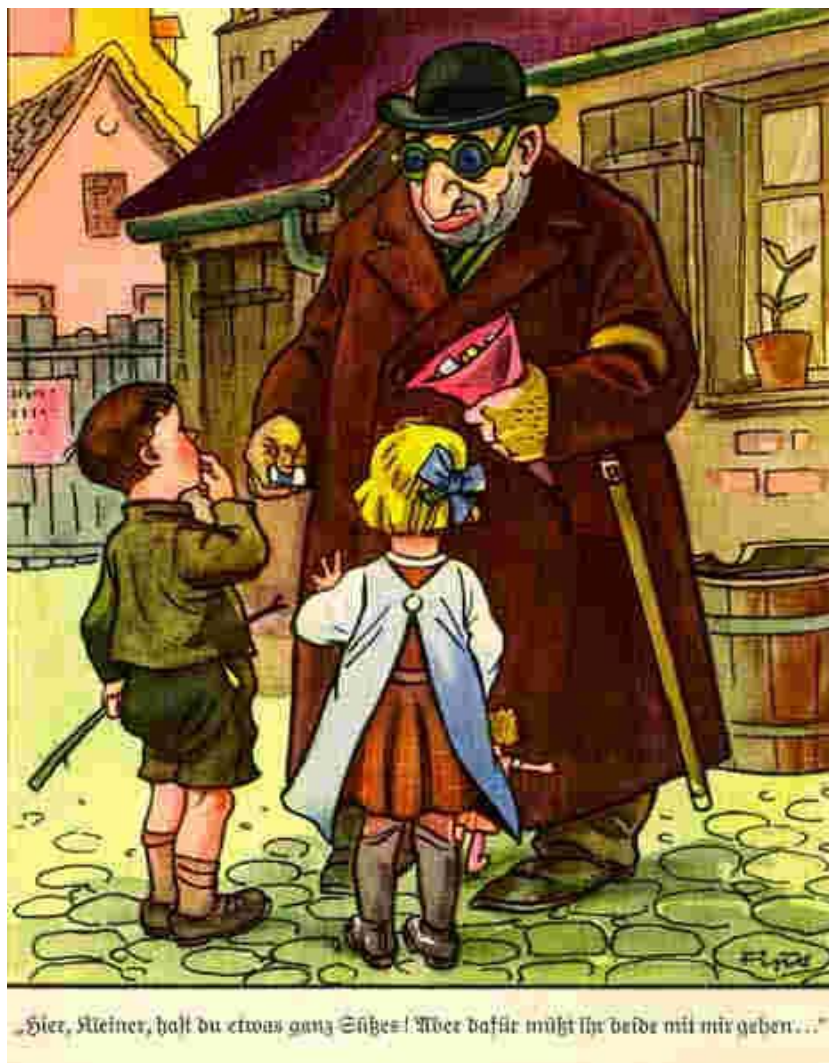
דן מכמן, **בימי שואה ופקודה: בין שנאת ישראל לאנטישמיות**, האוניברסיטה הפתוחה, 1983, יחידה 2, עמ' 118-74.

יחיעם וייץ, **בימי שואה ופקודה: עליית הנאצים**, האוניברסיטה הפתוחה, 1983, יחידה 3, עמ' 118-104.

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך

אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב מד"ר אורנה כץ אתר, מפמ"ר היסטוריה

מיכאל ירון, הוראת נושא השואה בשעורי היסטוריה בחטיבה עליונה, יד ושם, 2004, עמ' 10-19.

תמונה מתוך 'פטריות הרעל' *Der Giftpilz*, ספר התעמולה הארסי והאנטישמי שכתב שטרייכר. כל ציור לווה בסיפור לילדים. במקרה זה – היהודי מפתה את הילדים הגרמנים התמימים באמצעות סוכריות.

המעבר של גרמניה מדמוקרטיה לנאציזם – בניית המשטר הנאצי, המדיניות כלפי היהודים

מוקדי הלימוד:

שיעורים 1-3 – ממינוי היטלר לקנצלר ועד לפרסום חוקי נירנברג (ינואר 1933-ספטמבר 1935)

בשלב זה התמקדו פעולות הנאצים בעיקר בתחומים העיקריים הבאים:

- **צווים וחקיקה - מבחר מדגים** מהצעדים הבאים: בחירות חוזרות ונשנות לרייכסטאג, ביטול זכויות אדם רבות באמצעות פקודות לשעת חירום, חוק ההסמכה, פיזור האיגודים המקצועיים והקמת 'חזית העבודה', חרם על חנויות ועסקים יהודיים, החוק בדבר החזרת הפקידות המקצועית על כנה, חוק פיזור המפלגות, תהליך ההאחדה, גיוס חובה וחיוב בשבועת נאמנות לפיהרר, ההסכמים עם הכנסיות הנוצריות.
- **תעמולה, חינוך ותרבות - מבחר מדגים** מהצעדים הבאים: תלית העיתון 'דר שטירמר' מדי שבוע על לוחות המודעות בכל הפינות בערים ובעיירות קטנות ובכלי תחבורה ציבוריים, שילוט אנטישמי ברחובות ובדרכים, איסור על כניסת יהודים למקומות שונים, סרטי תעמולה, תהלוכות ביום ומצעדי לפידים בלילה, שינויים בתוכני הלימוד והדפסת ספרי לימוד חדשים התואמים את המסרים האידיאולוגיים, החלפת מנהלים וצוותי מורים בחלק מבתי הספר, הקמת מסגרות נוער של המפלגה הנאצית, סמלי המפלגה הפכו לסמלי המדינה ומועל היד היה לברכה מוסכמת בין בני אדם, שידורי רדיו תכופים של נאומי גבלס.
- **טרור והפעלת כוח - מבחר** מהצעדים הבאים: שריפת הרייכסטאג והכרזה על מצב חירום, שריפת הספרים, מאסרים שרירותיים של פעילים פוליטיים המזוהים כרפובליקנים, סוציאליסטים, קומוניסטים, הקמת מחנות ריכוז, דכאו וסקסנהאוזן.
- **ליל הסכינים הארוכות, עיצוב המשטר הנאצי -** בחירת היטלר, בשיתוף פעולה עם התעשיינים והצבא, תוך העצמת ארגון ה-S.S.

שיעורים 4-6 – חוקי נירנברג, ספטמבר 1935 והחרפת הצעדים נגד היהודים

- תוכנם של חוקי נירנברג.
- משמעותם מהיבט בניית המשטר הנאצי ומההיבט היהודי. (עם קבלת חוקי נירנברג הפכה תורת הגזע ממצע מפלגתי לחוק המדינה המחייב שעל פיו נקבע מי יכול להיות אזרח במדינה הנאצית הנבנית. חוקי נירנברג שללו את זכות היהודים לאזרחות וסללו את הדרך להפרדה בין יהודים לארים).
- החרפת הפגיעה ביהודים (ריבוי צווים והגבלות על היהודים, תוך הוצאתם ממעגלי הכלכלה, החברה והתרבות בגרמניה. פגיעות פיסיות והרס בתי כנסת כמעוז וסמל ליהודים

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך

אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב מד"ר אורנה כץ אתר, מפמ"ר היסטוריה

– ליל הבדולח. מעצרים ושליחת יהודים למחנות ריכוז בשל יהדותם. הגירה כפויה. שינויים ארגוניים הכוללים האדרת מנגנוני פיקוח המטפלים ביהודים וריכוזם בידי מחלקות ה-S.S. סימון דרכוני יהודים והוספת השמות שרה וישראל לשמות המקוריים. ביטול המעמד המשפטי של הקהילות היהודיות.

- חשוב להדגיש בסיכום או במהלך הוראת הנושא, את מאפייני המעבר מדמוקרטיה לנאציזם: בנייה הדרגתית על בסיס קיים. כוחות מרכזיים בחברה כגון הצבא, הבורגנות והתעשיינים, המעמד האקדמי-האינטלקטואלי, התאימו עצמם בהדרגה ופעלו על פי 'כללי המשחק' החדשים.

לדיון: תהליך המעבר של גרמניה מדמוקרטיה למשטר טוטליטרי נאצי נעשה בשני מישורים בעת ובעונה אחת – עיצוב המדינה (מוסדות השלטון) והשנייה – "גיוס" תמיכת הציבור הגרמני. כיצד בוצע תהליך זה בשני המישורים?

לקריאה נוספת:

שאול פרידלנדר, **גרמניה הנאצית והיהודים: שנות הרדיפות, 1933-1939**, עם עובד, 1989

יחיעם וייץ, **בימי שואה ופקודה: עליית הנאצים, האוניברסיטה הפתוחה, יחידה 3, 1984**, עמ' 104-156.

גיליון דר שטימר מ-1934. בתחתית כל גיליון צוין – 'היהודים הם אסוננו'.

כרזת תעמולה לאאוגנטיקה - השבחת בני אדם באמצעות רבייה סלקטיבית במטרה לשפר את הגזע האנושי (ובמקרה זה - הארי), ולהעלים את 'הבלתי ראויים'.

מלחמת העולם השנייה: מהלכים עיקריים ו'הסדר החדש'.

מוקדי הלימוד: מטרת הוראת נושא זה – הכרת התלמידים את המסגרת הרחבה בה התרחשה השואה, והבנת הקשר בין שלבי המלחמה ובין השלבים השונים ב'פתרון הסופי'. בהוראת הנושא מומלץ להיעזר באתרים הממחישים את התקדמות הנאצים, קרבות המפנה והניצחון על הנאצים.

- המהלכים הצבאיים העיקריים בחזיתות השונות עד קיץ 1941. הקרב על בריטניה, כיבושי הגרמנים בדרום ומרכז אירופה.
- הרחבת המלחמה לחזיתות נוספות – מבצע ברברוסה והמלחמה בחזית המזרחית. ההתקפה על פרל הרבור והצטרפות ארה"ב למלחמה.
- קרבות המפנה – אל עלמיין וסטלינגרד. הפלישה לנורמדי.
- כניעת גרמניה והטלת פצצות האטום על יפן.
- מהו 'הסדר החדש'? הבהרת המושג והצעדים השונים שנקטו הנאצים כדי לקדם את הגשמתו.

לדיון:

- מה היו המטרות של 'הסדר החדש' וכיצד מבטא יישום מדיניות זו את עקרונות האידאולוגיה הנאצית?

הקמת הגטאות – פולין

מוקדי הלימוד:

- המדיניות כלפי היהודים בפולין עד לריכוזם בגטאות (צעדים שנועדו להפריד בין היהודים לבין האוכלוסייה המקומית הלא-יהודית, פגיעה במוסדות תרבות ודת יהודיים. הרס הקיום הכלכלי של היהודים. חטיפות לעבודות כפיה. פגיעות והתעללויות. מינוי יודנראטים בחלק מהערים).

מה היו מטרות הנאצים במדיניותם?

- השפעת הכיבוש הנאצי על חי היהודים בפולין (תוך חודש מצאו עצמם היהודים מפוצלים בין מסגרות שלטון שונות כשלכל שלטון הייתה מדיניות שונה כלפיהם – החלק שסופח לברית המועצות, האזור שנועד להיות מסופח לרייך לאחר המלחמה ואזור הכיבוש, הגנרל גוברנמן).

החיים בגטו:

- מטרות מוצהרות והסברים נוספים להקמת הגטאות. תהליך הקמת הגטו, דרך הניהול של הגטאות ודרכי הפיקוח עליהם. התפקידים שהוטלו על היודנראט, דילמות ופעולות.
- תנאי החיים בגטו (הצפיפות, הרעב ומקורות התעסוקה).
- השפעת תנאי החיים על הפרט, על המשפחה ועל החברה היהודית.
- דרכי ההתמודדות של היהודים בגטאות (הישרדות. קידוש החיים. פעילות ארגונים שונים לעזרה הדדית. מאפייני פעילות תנועות הנוער – 'היינו שם אך לא חיינו שם'.

לקריאה נוספת:

- דן מכמן ויחיעם וייץ, **בימי שואה ופקודה**, האוניברסיטה הפתוחה, יחידה 11, 1984, עמ' 19-60.
- דן מכמן, **בימי שואה ופקודה**, האוניברסיטה הפתוחה, יחידה 10, 1984, עמ' 53-117.
- דן מכמן, **בימי שואה ופקודה**, האוניברסיטה הפתוחה, יחידה 7, עמ' 17-30.
- דן מכמן, **הגטאות היהודיים בימי השואה: כיצד התהוו ומדוע?**, יד ושם, תשס"ח.
- מיכאל ירון, **הוראת השואה בשיעורי ההיסטוריה בחטיבה העליונה**, יד ושם, 2004, עמ' 46-52.

הקשר בין תחילת ההרג ההמוני למלחמה בברה"מ

מוקדי הלימוד:

- הגורמים לפלישת גרמניה לברית המועצות. מבצע ברברוסה כנקודת מפנה במלחמת עולם השנייה – (נלמד בנושא המהלכים העיקריים במלחמת העולם השנייה)
- הקשר בין תחילת ההרג ההמוני של היהודים למלחמה בברית המועצות

לקריאה נוספת:

אלי צור, **מלחמת העולם השנייה: המלחמה ששינתה את פני העולם**, משרד החינוך, ירושלים, 1995, עמ' 64-49.

"מבצע ברברוסה: כיבוש ברית המועצות וראשית השמדת היהודים", יד ושם בשיתוף עם מט"ח: [למאמר](#)
ג' פ' צ' פולר, **מלחמת העולם השנייה**, מערכות, תל אביב, 1987, עמ' 118-113.

כריסטופר ר' בראונינג, **הדרך אל הפתרון הסופי: התפתחות המדיניות הנאצית כלפי היהודים ספטמבר 1939-מרץ 1942**, יד ושם, ירושלים, 2004, עמ' 281-272.

פרופ' שאול פרידלנדר, **הרצאה מצולמת**, "הבעיה היהודית במלחמת העולם השנייה": [להרצאה](#)
שאול פרידלנדר, **שנות השמדה, 1939-1945: גרמניה הנאצית והיהודים**, עם עובד, ירושלים, 2009, עמ' 263-207.

מיכאל ירון, **הוראת השואה בשיעורי ההיסטוריה בחטיבה העליונה**, יד ושם, 2004, עמ' 62-61.

[מבצע ברברוסה ותחילת רצח היהודים, יד ושם](#)

[מהי השואה: מבצע ברברוסה - הרצח השיטתי מתחיל, יד ושם](#)

השלבים בביצוע הפתרון הסופי

מוקדי הלימוד:

- השלב הראשון: בורות הירי - הרצח בוצע בסמוך למקום מושבם של היהודים ובשטחים שנכבשו במהלך מבצע ברברוסה. השלב השני: הקמת מחנה ההשמדה חלמנו והבאת היהודים אליו. השלב השלישי: מבצע ריינהארד - הקמת מחנות ההשמדה בלז'ץ, סוביבור וטרבלינקה - הבאת יהודי פולין ומדינות נוספות. השלב הרביעי: הקמת מתקני ההשמדה ההמוניים במחנות מיידנק ואושוויץ והבאת כלל יהודי אירופה.

- צעדות המוות.

- ועידת ואנזה - מה היו מטרות כינוס הוועידה? **יש להדגיש שהוועידה לא נועדה להחליט על 'הפתרון הסופי', שכן ההחלטה התקבלה קודם לכן, והביצוע כבר החל.**

מיהם נציגי הרשויות שהשתתפו בוועידת ואנזה? (הנבחנים אינם נדרשים לדעת את שמות המשתתפים).

מהם הנושאים שעלו במהלך הוועידה, כעולה מהפרוטוקול?

מה ניתן ללמוד מפרוטוקול הוועידה על הטטליות של הפתרון הסופי?

לקריאה נוספת:

מיכאל ירון, הוראת השואה בשיעורי ההיסטוריה בחטיבה העליונה, יד ושם, 2004, עמ' 61-65, 68-69.

[שלבים בפתרון הסופי ורצח היהודים, יד ושם](#)

מתוך פרוטוקול הוועידה:

Land	Zahl
A. Altreich	131.800
Osztmark	43.700
Ostgebiete	420.000
Generalgouvernement	2.284.000
Bialystok	400.000
Protektorat Böhmen und Mähren	74.200
Polenland - judenfrei -	
Letland	3.500
Litauen	34.000
Belgien	43.000
Dänemark	5.600
Frankreich / Besetztes Gebiet	165.000
Griechenland	700.000
Niederlande	69.600
Norwegen	1.300
B. Bulgarien	48.000
England	330.000
Finnland	2.300
Irland	4.000
Italien einschl. Sardinien	50.000
Albanien	200
Kroatien	40.000
Portugal	3.000
Rumänien einschl. Bessarabien	342.000
Schweden	8.000
Schweiz	18.000
Serbien	10.000
Slowakei	88.000
Spanien	6.000
Türkei (europ. Teil)	55.500
Ungarn	742.800
UdSSR	5.000.000
Ukraine	2.994.684
Weissrussland einschl. Bialystok	446.484
Zusammen: Über	11.000.000

דילמות ודרכי התמודדות של אנשי היודנראט בגטאות במזרח אירופה בזמן ביצוע 'הפתרון הסופי'

מוקדי הלימוד:

מדוע התקשו יהודים שחיו בגטאות לתפוס שמדובר היה במדיניות של השמדה טוטלית?

הדילמות העיקריות:

- דילמת השילוחים – האם וכיצד לבצע את הוראות הגרמנים? במידה וכן – האם לנהל מדיניות שתציל לפחות חלק מתושבי הגטו? את מי? האם לשתף את אוכלוסיית הגטו במידע על מדיניות ההשמדה הנאצית?
- יחס חברי היודנראט למחתרות.
- האם להיענות ליוזמות להפוך את הגטו ליצרני בעיני הנאצים, כדרך להצלה או לדחיית ביצוע פינוי הגטו?

לדיון:

כיצד התמודדו ראשי היודנראט עם המתח שבין ההכרח לבצע את הוראות השלטון הנאצי, לבין רצונם להציל כמה שיותר מאחיהם?

לקריאה נוספת

א' כרמון, **השואה**, תל, ירושלים, תשמ"א, חלק ב'. עמ' 125-162.

יהודה באואר, **תגובות בעת השואה: ניסיונות עמידה, התנגדות, הצלה**, האוניברסיטה המשודרת, תל אביב, 1983, פרק י"ג.

מיכאל ירון, **הוראת השואה בשיעורי ההיסטוריה בחטיבה העליונה**, יד ושם, 2004, עמ' 71-75.

יצחק ארד, ישראל גוטמן ואברהם מרגליות עורכים, **השואה בתיעוד: מבחר תעודות על חורבן יהודי גרמניה ואוסטריה, פולין וברית המועצות**, יד ושם, תשל"ח, מסמך מס' 100, 101, 109, 111, 118, 121, 165, 188, 192, 193, 194, 195, (מגוון תעודות מגטאות לודג', וילנה, ביאליסטוק, שבלי, ורשה וקובנה).

דרכי הלחימה של היהודים בזמן ביצוע 'הפתרון הסופי': המרד בגטאות

מוקדי הלימוד:

- ההסברים לעובדה שחברי תנועות הנוער היו הראשונים להבין שמדיניות גרמניה היא השמדה טוטלית.
- מטרות המרד.
- לבטים ודילמות של המורדים.
- מאפייני המרד בגטו וקשייו.
- ייחודו של מרד גטו ורשה בהשוואה למרידות שהתרחשו בגטאות אחרים.

לדיון:

מדוע דווקא חברי תנועות הנוער הם שהובילו את דרך ההתנגדות האקטיבית?

לקריאה נוספת:

יהודה באואר, **תגובות בעת השואה: ניסיונות עמידה, התנגדות, הצלה**, האוניברסיטה המשודרת, 1983, עמ' 92-112.

גטו ורשה בעת המרד, ויקיפדיה

יהודה באואר, **השואה: היבטים היסטוריים**, מורשת וספריית הפועלים, 1984, עמ' 118-133.

מיכאל ירון, **הוראת השואה בשעורי היסטוריה בחטיבה העליונה**, יד ושם, 2004, עמ' 74-78.

התנגדות יהודית בשואה, **בשביל הזיכרון** 10 (דצמבר 2011) משה ארנס, **דגלים מעל הגטו: סיפורו של מרד גטו ורשה**, ידיעות ספרים, 2009.

[מרד גטו ורשה, סרטון אנימציה, יד ושם](#)

[מרד גטו ורשה, יד ושם](#)

לוחמים יהודים בצבאות בעלות הברית

מוקדי הלימוד:

- היקף התופעה (מיליון וחצי חיילים יהודים בכלל צבאות בעלות הברית), הצבאות אליהם הצטרפו.
- הסבר למניעי ההצטרפות לצבאות השונים.
- תרומת הלוחמים היהודים וחשיבות פעילותם.
- דוגמה ללוחם יהודי בולט

לקריאה נוספת:

[אתר מוזיאון הלוחם היהודי במלחמת העולם השנייה](#)

י. גורי, "יהודים בצבא האדום במלחמת העולם השנייה, בתוך, יהודה סלוצקי ומרדכי קפלן (ע), **חיילים יהודים בצבאות אירופה**. מערכות, עמ', 135-148.

בני מיכלסון, "חיילים יהודים בצבא פולין במלחמת העולם השנייה", **שריון, עמותת יד לשרון** (33), אוקטובר 2009, עמ' 16-23:

[למאמר](#)

יהודי צפון אפריקה במלחמת העולם השנייה

מוקדי הלימוד:

- נסיבות הכיבוש ומטרתו
- מדיניות הנאצים כלפי היהודים
- עמדת האוכלוסייה המקומית והאליטות הקולוניאליות כלפי היהודים
- דוגמה מאחת ממדינות צפון אפריקה שנכבשו על ידי הנאצים

לקריאה נוספת:

- מבחר מאמרים מקוונים בנושא יהודי צפון אפריקה תחת הכיבוש הנאצי, יד יצחק בן צבי : [למאמרים](#)
- אתר יד ושם : [גורלם של יהודי צפון אפריקה](#)
- סקירה היסטורית : צפון אפריקה במלחמת העולם השנייה וגורל היהודים בה. אתר מט"ח ויד ושם : [למאמר](#)

להעשרה:

- יהדות לוב בשואה : [לסרטון](#)
- חדשות מן העבר – שואת יהודי לוב : [לסרט](#)
- מבט – יהודי תוניסיה על הזוועות שעברו בידי הנאצים : [לכתבה](#)
- חדשות מן העבר – יהדות המזרח – תוניסיה במלחמת העולם השנייה : [לסרט](#)
- הסיפור השלם – שואת יהודי צפון אפריקה : [לסרטון](#)

יחס האוכלוסייה בארצות הכיבוש ליהודים

בזמן ביצוע ה'הפתרון הסופי'

מוקדי הלימוד:

- שלושה דפוסי התייחסות: משתפי הפעולה עם הנאצים - מניעים ודרכי פעולה.
הרוב הדומם, העומדים מן הצד - ההסברים לתופעה.
המעטים שסיכנו עצמם על מנת להציל יהודים.
(פירוט מוקדי הלימוד – בסעיף הבא).

- הגדרת התואר חסידי אומות עולם. מניעי המצילים והדילמות מולן עמדו. דפוסי עזרה והצלה. דוגמה – סיפור אישי של חסיד אומות עולם.

לקריאה נוספת:

מרדכי פלדיאל, **כל המקיים נפש אחת: חסידי אומות עולם וייחודם**, יד ושם, 1992.

דרכונו של סבי³, אריך פלדמן, שהונפק בווינה. על הדרכון הוטבעה אשרת הגירה לסין שהונפקה על ידי ח'ה פנגשאן, דיפלומט סיני שפעל תוך סיכון עצמי ובניגוד להוראות ממשלתו. האשרה הייתה תנאי שהציבו הנאצים להגירה מאוסטריה, והנפקת אשרות אלה הצילה אלפים מיהודי וינה. על פעילות זו זכה ח'ה פנגשאן לתואר חסיד אומות עולם. שימו לב - על הדרכון מופיע הסימון הברור J כאות ליהדותו של בעל הדרכון. כמו כן, במסגרת 'חוק השמות', הוסף השם ישראל לשמו המקורי.

³ ד"ר אורנה כץ אתר, מפמ"ר היסטוריה

פרק 3: המאבק על הקמת המדינה

מבוא:

1945-1920

על נושא זה לא יהיו שאלות בבחינת הבגרות

פרק המבוא יילמד בצורה תמציתית ותוצג בו תשתית הבית הלאומי שנבנתה בשנים 1920-1945. תשתית זו אפשרה ליישוב היהודי ולתנועה הציונית לצאת למאבק מדיני וצבאי להקמת המדינה לאחר מלחמת העולם השנייה והייתה בסיס להקמת המדינה ב-1948.

א. המנדט הבריטי בא"י ותרומתו לפיתוח הארץ

ב. מוסדות היישוב היהודי והתנועה הציונית

ג. מסגרות כלכליות, חברתיות ותרבותיות

ד. התפתחות המתח בין היהודים לערבים והיערכות היישוב בתחום הביטחון

ה. היערכות היישוב היהודי והתנועה הציונית בימי מלחמת העולם השנייה

מאבק היישוב היהודי בשלטונות המנדט הבריטי

מוקדי הלימוד:

מאבק היישוב התבטא בפעולות שבוצעו בעת ובעונה אחת בתחומים שונים. להקלת הלימוד רצוי להתמקד כל תחום בנפרד.

המאבק הצבאי: מטרות והישגים

- הקמת תנועת המרי העברי – סיבות, דרכי פעולה, דוגמה לאחד מהמבצעים, הסיבות לפירוקה.

- עיקרי המחלוקת בין עמדת היישוב המאורגן ובין עמדת ה'פורשים', היחסים בין המחותרות לאחר התפרקות תנועת המרי העברי: מאפייני כל גישה והשוני ביניהן. הדגמה באמצעות אחד מהמבצעים הצבאיים.

העפלה – המאבק להבאת עולים לארץ:

- מטרות ההעפלה הבלתי לגלית.

- המאבק המתמשך

להבאת מעפילים חרף

המדיניות המגבילה של

הבריטים והקשיים

שהערימו.

המאמצים שהיו כרוכים

בהבאת כל אונייה ואונייה

(רכישת האוניות, ארגון

הצוות, ארגון העולים

המוכנים לעלות, המסע,

מבצע הורדת המעפילים

לחוף והסתרתם

בקבוצים).

- ליווי המעפילים שנתפסו

על ידי הבריטים למחנות המעצר או בחזרה לאירופה (אקסודוס).

- הניסיון לפגוע בתחנות המכ"ם הבריטיות.

התיישבות – מטרות והישגים

- רכישת קרקעות.

- ההתיישבות כמעצבת גבולות (11 הנקודות בנגב, פרשת בירה).

לדיון:

מדוע שינה היישוב את מדיניותו כלפי בריטניה בסיום המלחמה?

לקריאה נוספת:

יגאל עילם, "התפתחות ארגוני המגן והמחתרת: ההיבט המחתרתי והצבאי של היישוב בתקופת המנדט", בתוך: יהושע פורת ויעקב שביט (עורכים), **ההיסטוריה של ארץ ישראל: המנדט והבית הלאומי (1919-1947)**, כתר ויד יצחק בן צבי, 1990, עמ' 235-238.

אונית המעפילים 'מדינת היהודים'

שי חורב, ספינות בטרם שחר: לקסיקון ההעפלה 1934-1948, סיפורן של ספינות המעפילים מ'וילוס' עד 'קרב עמק איילון', פרדס, 2003.

[ההתיישבות היהודית בא"י בתקופת המנדט, ארכיון המדינה](#)

העברת שאלת א"י לאו"ם

שימו לב למסמך המצורף בקישור זה:

[הגורמים להעברת שאלת א"י לאו"ם - הבהרה](#)

- שיקולי ממשלת בריטניה בהעברת שאלת ארץ ישראל לאו"ם (שיקולי מדיניות חוץ ופנים).
- הדיון בעצרת הכללית – נאום שר החוץ גרומיקו כביטוי לעמדת ברית המועצות. ההסברים למדיניות הסובייטית.
- עמדת ארצות הברית והגורמים לעיצובה.

בנושא זה יש להדגיש את השפעת המלחמה הקרה על התנהלות המעצמות.

- הוועדה שהקים האו"ם כדי להציע פתרון לשאלת א"י, פעולותיה והמלצותיה?
- החלטת כ"ט בנובמבר – הפעילות הדיפלומטית היהודית כדי לגייס תומכים בה, תוכן ההחלטה ומשמעותה.
- התגובות להחלטה – בקרב היישוב היהודי, הפלסטינים ומדינות ערב.

לקריאה נוספת:

צבי גנין, "יחסה של ארצות הברית להקמת מדינת ישראל 1945-1948", בתוך: יהודה ואלך, היינו כחולמים, מסדה 1985, כרך ראשון, עמ' 201-249.

יעקב רואי, "תמיכת ברית המועצות בהקמת מדינת ישראל", בתוך: יהודה ואלך, היינו כחולמים, מסדה 1985, כרך ראשון, עמ' 179-200.

מלחמת העצמאות

יסוד מארגן: מלחמת העצמאות כמלחמת הקיום של היישוב היהודי ושל מדינת ישראל

מוקדי לימוד:

- **התקופה:** מסוף נובמבר 1947 (יום למחרת החלטת החלוקה של האו"ם) עד המחצית הראשונה של 1949 (הסכמי שביתת הנשק).
- **מאפיינים של המלחמה:** ייחודה של מלחמת העצמאות כמלחמה על עצם הקמתה וקיומה של מדינת ישראל; מקומה המרכזי של המלחמה בהתפתחות הסכסוך הערבי – ישראלי; חלוקה לשני שלבים עיקריים; מטרות העל של הצדדים הלוחמים; העדר הבחנה בין חזית לעורף; נתוני פתיחה קשים של הצד היהודי; ניצחון ישראלי במחיר כבד.
- [הדרוזים והצ'רקסים במלחמת העצמאות](#)
- **השלכות וסוגיות שטרם נפתרו.**
- **הכרת תמונת מהלך המלחמה בזיקה ליסוד המארגן:** לימוד מהלך המלחמה ייעשה בדרך של מבט-על ויבוסס על ציר זמן (שיהיה נגיש בגרסה מקוונת), אשר יבהיר כי בכל אחד משני השלבים העיקריים של המלחמה, הצד היהודי נמצא בתחילה במצב של התגוננות וסכנה קיומית, אך הצליח לעבור ליוזמה ומתקפה.
- **חלוקת המלחמה ל-4 תקופות על פי ציר הזמן:**
 1. מסוף נובמבר 1947 עד מרץ 1948 (עד לביצוע תכנית ד')
 2. ממרץ 1948 עד אמצע מאי 1948 (הקמת המדינה)
 3. מאמצע מאי 1948 עד אמצע יוני 1948 (ההפוגה הראשונה)
 4. מאמצע יוני 1948 עד סוף המלחמה.

בכל אחת מ-4 תקופות אלה יש להדגיש את המאפיינים הכלליים של התקופה, ולהציג אירוע אחד מדגים על פי בחירת המורה. יש להדגים כל תקופה באמצעות אירוע אחד, ולהציג באמצעותו את מאפיינה.

לדיון:

מה היו הגורמים לניצחון הישראלי, כנגד כל הסיכויים?

קישור למסמך המעודכן המציג את המאפיינים של כל אחת מן התקופות

מלחמת העצמאות

לקריאה נוספת:

גלבר יואב, **קוממיות ונכבה: ישראל הפלסטינים ומדינות ערב 1948**, דביר, 2004, עמ' 107-130.

קדיש אלון וקדר ב"ז (ע), **מעטים מול רבים?**, מאגנס, 2006.

בני מוריס, **1948: תולדות המלחמה הערבית-ישראלית הראשונה**, עם עובד וספריית ספיר, 2010.

ארכיון המדינה: מלחמת העצמאות. [ראו כאן](#)

ההכרזה על הקמת מדינת ישראל, פירוק המחתרות ומטה הפלמ"ח והקמת

צה"ל

מוקדי לימוד:

הוויכוח על הכרזת המדינה

- נסיבות ההכרזה: המצב בחזיתות (הישגי תכנית ד', נפילת גוש עציון, מצור בעיר העתיקה, עזיבת הבריטים).
 - הדיון ב-12 במאי – הסבר מניעי התומכים בהכרזה על הקמת המדינה עם עזיבת הבריטים. השיקולים בעד דחיית ההכרזה על הקמת המדינה.
 - הקמת צה"ל, פירוק המחתרות ופירוק מטה הפלמ"ח: הקמת צה"ל – יעדים ונוסח השבועה.
 - המניעים של בן-גוריון בפירוק האצ"ל, הלח"י ופיזור מטה הפלמ"ח (הגורם הצבאי, הגורם הפוליטי, אי אמון במחתרות ובמטה הפלמ"ח).
 - הקשיים בביצוע (פגיעה קשה ברמת צה"ל; השלמת בניין צה"ל כצבא יחיד). פרשת אלטלנה כמקרה בוחן.
- לדיון:**

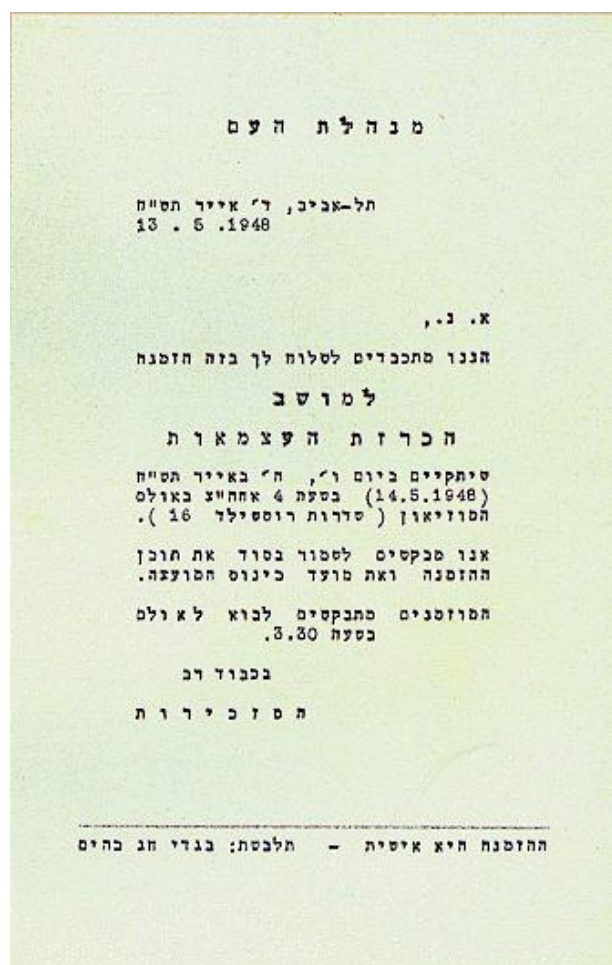
כיצד מבטאת הקמת צה"ל את המעבר מיישוב למדינה?

לקריאה נוספת:

זאב צחור, **החזון והחשבון: בן-גוריון בין אידיאולוגיה לפוליטיקה**, ספרית הפועלים, 1993, עמ' 183-194.

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך

אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב מד"ר אורנה כץ אתר, מפמ"ר היסטוריה

הסכמי שביתת הנשק והיווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים

מוקדי הלימוד:

היווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים

- קריסת החברה הפלסטינית – הגורמים לבריחת ערביי א"י בשלב הראשון של המלחמה (עד פלישת צבאות ערב):
 - הגורמים הכלכליים לקריסת החברה הפלסטינית לקראת סיום השלטון הבריטי בא"י.
 - התפוררות החברה הפלסטינית – עזיבת האליטות והמעמד העירוני.
 - השפעת המלחמה מול היישוב היהודי על החברה הפלסטינית (השפעת הדיווחים הסותרים על פגיעות בערבים, כגון במקרה דיר יאסין, והשלכות יישום תכנית ד').
 - מדיניות מהוססת ולא עקיבה של הוועד הערבי העליון, הליגה הערבית והמפקדים המקומיים, שהתפרשה אצל חלק מהפלסטינים כעידוד לבריחה⁴
- עזיבה וגירוש הפלסטינים בשלב השני של המלחמה:
 - השפעת המלחמה, כולל החשש מנקמת היהודים
 - במקרים מסוימים – גירוש (כגון לוד ורמלה ; אקרית ובירעם)

לקריאה נוספת:

- דוד בן גוריון, **יומן המלחמה, תש"ח-תש"ט, כך ג',** משרד הביטחון, 1982, עמ' 941-944, 980-964-965, 979, 987-1000.
- יואב גלבר, **קוממיות ונכבה: ישראל הפלסטינים ומדינות ערב 1948**, הוצאת דביר, 2004, עמ' 131 – 184, 346-376, 430-465.
- יפה זילברשץ ונמרה גורן-אמיתי, רות גביון (ע), **שיבת פליטים פלסטינים לתחומי מדינת ישראל**, מרכז מציל"ה למחשבה ציונית, יהודית, ליברלית והומניסטית, ירושלים, 2010. [למאמר](#)
- בני מוריס, **1948: תולדות המלחמה הערבית-הישראלית הראשונה**, עם עובד, 2010, עמ' 112-117. חיה רגב ואביגיל אורן, "בריחת הערבים מארץ ישראל ובעיית הפליטים", אתר מט"ח: [למאמר](#)
- שוורץ עדי, עינת וילף, **מלחמת זכות השיבה**, כנרת זמורה-דביר, 2018

⁴ עם זאת, ראוי לציין כי כאשר התבררו ממדי הבריחה ניסו מדינות ערב והוועד הערבי העליון לבלום את הבריחה: יואב גלבר, **קוממיות ונכבה**, דביר, 2004, עמ' 185.

פרק 4 – סוגיות בתולדות מדינת ישראל

תהליך הזה-קולוניזציה והקמת מדינות עצמאיות

מוקדי הלימוד:

- הבהרת המושג דה-קולוניזציה (הסבר התופעה, זירת ההתרחשות, התקופה: 1945 עד תחילת שנות ה-60).

- מה היו הגורמים שהביאו לתהליך הזה-קולוניזציה דווקא בתקופה זו?

יש לבחור גורם אחד לפחות מכל תחום

א. גורמים אידאולוגיים:

- **התפתחות רעיון החירות והלאומיות:** העמים שחיו תחת השלטון הקולוניאלי נחשפו לתרבות ולרעיונות האירופאים, והחלו לפתח תודעה לאומית עצמית, הן בשל השפעות אלה והן כתוצאה מהתנאים הקשים תחת שלטון זה.
- **התנגדות אידאולוגית לקולוניאליזם בשתי מעצמות העל:** על אף התהום האידאולוגית והמתח הפוליטי בין שתי מעצמות העל (ברית"מ וארה"ב), כל אחת מהן התנגדה לקולוניאליזם. הקולוניאליזם סתר את הרעיונות הליברליים ואת זכות ההגדרה העצמית כפי שנוסחה כבר ב-14 הנקודות של וילסון, והיה כרוך בהלאמה של המסחר, התעשייה והחקלאות – בניגוד לתפיסת הסחר החופשי. הקומוניזם הסובייטי התנגד לקולוניאליזם משום שראה בו ביטוי לניצול על ידי בעלי ההון הקפיטליסטים.

- ב. **דעת הקהל בעולם:** לאחר מלחמת העולם השנייה איבדה מדיניות הקולוניאליזם את הלגיטימיות שלה ודעת הקהל בעולם ראתה בקולוניאליזם מדיניות בלתי מוסרית.

ג. גורמים כלכליים:

- **ירידה ברווחיות המושבות:** היתרונות הכלכליים שהפיקו המעצמות מן השליטה במושבות התבססו על הבלעדיות שהייתה להן בהפקת התוצרת ובמסחר עם המושבות. בעידן בו הגלובליזציה הלכה והתרחבה, תפסה התחרותיות בשוק החופשי את מקום הבלעדיות ורווחיות המעצמות הצטמצמה.
- **משבר כלכלי לאחר מלחמת העולם השנייה:** הנזקים הכלכליים והעלות הגבוהה של הלחימה אילצו את מדינות אירופה להשקיע את הון בשיקום עצמי. על כן לא יכלו להמשיך ולשאת בהוצאות הגבוהות הכרוכות בפיתוח התשתיות במושבות ובהחזקת כוחות צבא ומנהל בארצות אלה.

ד. גורמים פוליטיים :

- **שינוי יחסי הכוחות בעולם והשפעת 'המלחמה הקרה':** מעצמות אירופה, השחקניות הראשיות בעולם לפני מלחמת העולם השנייה, איבדו מכוחן בעקבות המלחמה, והחל עידן חדש, עידן שתי המעצמות – ארה"ב וברית"מ. הללו החלו להיאבק ביניהן על אזורי השפעה בעולם. אי לכך לכל אחת מהן היה אינטרס לתמוך במתן עצמאות לארצות השונות, בתקווה שהמדינות החדשות תצטרפנה למחנה הנתון להשפעתן, וכן כדי לבלום את סכנת התפשטותה והשפעתה של המעצמה האחרת.
- **המאבק של התנועות הלאומיות:** בארצות שהיו תחת שלטון המעצמות הקולוניאליות קמו תנועות לאומיות שניהלו מאבק עיקש, ולעיתים ממושך ואלים, נגד השלטון הזר. מאבקים אלה הסבו לבעלות הקולוניות אבדות ונזקים והתישו את כוחן. קיומן של תנועות לאומיות אלה גם שמטה את הקרקע מתחת להנחת היסוד של הקולוניאליזם, ולפיה העמים באזורים אלה אינם בשלים לשלטון עצמי, וכי אין למי להעביר את השלטון.
- **תפקידו של האו"ם:** הארגון הבינלאומי, שהוקם לאחר מלחמת העולם השנייה, הפך לזירה מרכזית במאבקים הפוליטיים לסיום הקולוניאליזם ולהקמת מדינות עצמאיות. בעלות הקולוניות התקשו להתמודד בזירה זו, מה גם שהטענה המרכזית הייתה כי השיטה הקולוניאלית מנוגדת לאמנת האו"ם ולעקרונותיו.
- **הקמת הליגה הערבית (1945):** הארגון שימש גורם מדרבן ומסייע במאבקהם של העמים הערביים שנשלטו עדיין על ידי המעצמות הקולוניאליות.
- **השלכות מלחמות העולם:** במלחמות העולם גייסו המעצמות הקולוניאליות (בעיקר צרפת ובריטניה) לצבאן חיילים מן המושבות. הגיוס הגביר את השאיפות לעצמאות בקרב אותם חיילים שנלחמו למען המעצמה הקולוניאלית.

• מה היו המאפיינים העיקריים של תהליך הזה-קולוניזציה?

חשוב להבהיר כי התהליך לא היה אחיד וזהה אלא מגוון ורב פנים. עם זאת ניתן להצביע על כמה מאפיינים דומים: **יש לבחור 2 מן המאפיינים הבאים:**

- א. **תהליך מורכב והדרגתי:** במרבית המדינות מדובר בתהליך שחרור מתמשך ולא במלחמת שחרור קצרה ומהירה.
- ב. **ניסיון המעצמות לשמור על האינטרסים שלהן:** המדינות הקולוניאליות ניסו לשמר את מעמדן באמצעות חתימה על הסכמים וחוזים עם התנועות הלאומיות, בחלק מהמקומות ניסו לקבוע מי יהיו השליטים המקומיים ותמכו בשליטים שהיו נאמנים להם. הסכמים אלה הקנו לתנועות הלאומיות מידה מסוימת של אוטונומיה בתמורה לשמירה על האינטרסים המעצמתיים.

ג. המזרח התיכון הקדמים את צפון אפריקה: עמי המזרח התיכון החלו את התהליך בין שתי מלחמות העולם וחלקם גם השיגו עצמאות קודם למלחמה. בצפון אפריקה החל התהליך רק לאחר מלחמת העולם השנייה, ועל כן העמים זכו בעצמאות רק בשנות ה-50 וה-60. נראה כי ההבדל נבע משיטת השלטון השונה – שיטת המנדטים במזרח התיכון – אשר הייתה אמורה להכין את העמים לעצמאות, לעומת שיטת משטרי החסות או השלטון הישיר שהונהגו בצפון אפריקה.

ד. מאבק לאומי קלאסי: בדרך כלל ניתן להבחין בשלבים שאפיינו את המאבקים של עמי אירופה: גיבוש הרעיון ויצירת תודעה לאומית על ידי אליטות משכילות שנחשפו לרעיונות האירופאים; הקמת תנועות לאומיות; הסתייעות בגורמים חיצוניים. עם זאת, אצל חלק מעמי המזרח התיכון (עיראק, סוריה, ירדן ולבנון), התגבשות הרעיון הלאומי התרחשה בעקבות חלוקת המזרח התיכון שהיה מרחב תרבותי, לאומי וריבוני אחד, לישויות נפרדות בעת קביעת המנדטים של בריטניה וצרפת.

ה. ההבדל בין עמים שחיו תחת שלטון בריטי ובין עמים שחיו תחת שלטון צרפתי: תהליך השחרור הלאומי של העמים שחיו תחת שלטון בריטי היה בדרך כלל קל ומהיר יותר. נראה שהגורם העיקרי לכך הוא ההבדל בתפיסה הבסיסית של בריטניה לעומת התפיסה הבסיסית של צרפת בנוגע לאופי השלטון שלהן בארצות שבחסותן. הקולוניאליזם הבריטי ראה באזורי השליטה שלו אמצעי להבטיח את האינטרסים של בריטניה, ואילו הקולוניאליזם הצרפתי לווה בתחושת שליחות תרבותית. לכן צרפת יישבה צרפתים בחלק מהמדינות ואף סיפחה כמה מהן לצרפת, בעוד בריטניה הייתה מוכנה לעזוב את הארצות שבשליטתה כל עוד הובטחו האינטרסים שלה. ככל שדפוס השלטון הקולוניאלי היה עמוק יותר, כך תהליך הדח-קולוניזציה היה קשה, מורכב וממושך יותר. (הדוגמה המובהקת ביותר היא אלג'יריה).

- **מה היו תוצאותיו של תהליך הדח-קולוניזציה?** יש להציג את מפת המזרח התיכון וצפון אפריקה בסוף המאה ה-19 ולהשוות אותה למפת אזורים אלה בשנות החמישים של המאה ה-20. כדאי להפנות את תשומת לב התלמידים לכך שגבולות המדינות העצמאיות החדשות נקבעו על ידי המעצמות הקולוניאליות עוד בטרם הסתלקותן מהן, ולא תמיד תאמו את השוני האתני שאפיין את העמים ואת השבטים השונים שישבו באזור. דבר זה הוביל בהמשך לסכסוכים מתמשכים בין המדינות השונות (כגון פרשת כוויית).

לקריאה נוספת:

ארליך חגי, **מבוא להיסטוריה של המזרח התיכון**, האוניברסיטה הפתוחה, חטיבה ה', יחידה 10, תש"ן, עמ' 110 – 153.

סעדון חיים, **עצמאות וגורל**, מכון בן-צבי ומשרד החינוך, תשע"א, עמ' 13 – 19.

השפעת גורמים שונים על גורל היהודים בארצות האסלאם

מוקדי הלימוד:

- מבט-על: הגדרת האזור, מספרם, מעמדם ומצבם הכללי של יהודי ארצות האסלאם ערב הקמת מדינת ישראל.

הגדרת האזור: חשוב להראות שוב את מפת המזרח התיכון וצפון אפריקה, ולהצביע על הארצות העיקריות בהן עוסק פרק זה: מרוקו, תוניסיה, לוב, מצרים, סוריה, עיראק, לבנון, תימן ואיראן.

מספר היהודים: ראוי להתחיל בהצגת הנתונים הדמוגרפיים שכן הללו מעידים על התהליך המרכזי בו אנו עוסקים – סיום הקיום היהודי בארצות האסלאם בפרק זמן של כ-20 שנה בלבד. ב-1948 חיו בארצות האסלאם כמיליון יהודים. ב-1969 ירד מספרם למעט פחות מ-200,000⁵, וכיום עומד מספרם על אלפים בודדים בלבד. כלומר 80% מכלל היהודים עזבו את ארצות האסלאם בתוך פחות מדור – הגירה חסרת תקדים בעם היהודי.

מומלץ להציג לתלמידים כמה דוגמאות לקהילות יהודיות שהתחסלו כמעט לחלוטין (אלג'יריה, מרוקו, עיראק, סוריה, מצרים תימן). נתונים אלה יהיו את הבסיס לדיון בשאלת הגורמים השונים שהשפיעו על גורל היהודים במדינות אלה.

מעמדם ומצבם הכללי של יהודי ארצות האסלאם ערב הקמת מדינת ישראל: חשוב להדגיש שמדובר בקהילות שונות זו מזו במאפייניהן, במצבן הכלכלי ובאופי פעילותן. עם זאת, ממבט-על ניתן להבחין בכמה מאפיינים דומים שתורמים להבנת השינוי שהתחולל בקהילות אלה:

א. עד שנות ה-30 של המאה ה-20 סבלו היהודים בארצות האסלאם מיחס מפלה, ולעיתים אף משפיל ומזלזל מצד האוכלוסייה המקומית. אך, בדרך כלל, לא חוו היהודים אנטישמיות אלימה דוגמת הפוגרומים ההמוניים במזרח אירופה.

ב. היהודים קשרו את גורלם עם השלטון הקולוניאליסטי אשר הציע להם שוויון זכויות ואפשרויות קידום ותעסוקה. הם השתלבו בו, הושפעו מהתרבות האירופאית שהביא עמו, נהנו מפירוטיו ושיפרו בדרך כלל את מעמדם ואת מצבם הכלכלי כתוצאה מהשפעת שלטון זה.

⁵ ח. סעדון, **עצמאות וגורל**, תשע"א, עמ' 4, [ראו כאן](#)

ג. ככל שהיהודים התקרבו אל השלטון הקולוניאלי הזר, כך הם התרחקו מהאוכלוסייה המוסלמית המקומית, עובדה שהגבירה את העוינות כלפיהם מצד האוכלוסייה המקומית.

ד. בשנות ה-30 חלה החמרה ביחס האוכלוסייה המקומית אל היהודים והחלו פגיעות פיסיות. התדרדרות נוספת התרחשה עם תום מלחמת העולם השנייה.

ה. החל מראשית המאה ה-20, התקיימה פעילות ציונית ענפה בכמה מארצות האסלאם, שבאה לידי ביטוי בתנועות נוער, עיתונים וחינוך. במלחמת העולם השנייה התרחשה עלייה משמעותית בהיקף פעילות זו, בעיקר בשל הגעת שליחים מא"י לארצות האסלאם.

הגורמים שעיצבו את גורל יהודי ארצות האסלאם, החל מסוף שנות ה-40.

נקודת המוצא לשיעור זה היא הנתונים הדמוגרפיים המלמדים על התהליך שהוביל לסיום הקיום היהודי בארצות האסלאם. למעלה מ-80% מהיהודים בארצות האסלאם היגרו מארצותיהם בתקופה זו. רובם עלו לישראל ומיעוטם היגרו למדינות אחרות (צרפת, איטליה, בריטניה ועוד).

יש להתמקד בגורם א' (השפעת תהליך הזה קולוניאליזציה), ג' (השפעת מלחמת העצמאות

והקמת מדינת ישראל) ולפחות בגורם נוסף לבחירת המורה/ תלמיד

א. השפעת תהליך הזה קולוניאליזציה:

שינוי תרבותי – אחד הביטויים של הזה קולוניאליזציה היה התרחקות מהתרבות המערבית שהביאו עמן המדינות הקולוניאליות. היהודים, אשר אימצו בדרך כלל תרבות זו, מצאו עצמם עתה בסביבה תרבותית אחרת - התרבות הערבית שהשתלטה בהדרגה על הוויית החיים בארצות השונות (שפה, לבוש מנהגים, תרבות שלטון).

התגברות השנאה ליהודים – היהודים זוהו, כאמור, כתומכי המשטר הקולוניאלי. בשל כך התגברו השנאה ופעולות האיבה כלפיהם. אך חשוב לציין כי היו גם יהודים (מעטים) שתמכו בתהליכי הזה-קולוניאליזציה מסיבות אידיאולוגיות (האמונה בזכות ההגדרה העצמית) ומשום שחשבו שמדינות הלאום שתוקמנה תהיינה דמוקרטיות ותבטחנה את הקיום היהודי בתוכן. כמו כן יש לציין כי המאבק לשחרור לאומי מיתן בשלבים מסוימים מגמות אנטי יהודיות, מתוך הנחה של התנועות הלאומיות כי פגיעה ביהודים עלולה לפגוע בתדמיתן ולעכב את השגת העצמאות. אך לאחר השגת העצמאות הותר הרסן ותהליך הרחקת היהודים מהחברה והפגיעה בהם הגיע לשפל חסר תקדים.

ב. התגברות הלאומיות:

כפי שארע באירופה, כמאה שנים קודם לכן, התאפיין העולם הערבי לאחר מלחמת העולם השנייה בהתגברות המגמות הלאומיות. מגמות אלה הדגישו את המשותף לכל בני הלאום ודחו את היהודים בארצות האסלאם כיסוד זר שאינו חלק מהלאום המתגבש.

ג. השפעת מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל:

אירועים אלה הביאו לשיא את השפעתו של הסכסוך הישראלי-ערבי בא"י על מצבם של יהודי ארצות האסלאם בהיבטים הבאים :

- המעגל הראשון – מדינות שהשתתפו ישירות במלחמה נגד ישראל (1947 – 1949) - ירדן, מצרים, סוריה, לבנון ועיראק. במדינות אלה הייתה למלחמה השפעה ישירה וקשה על מצב היהודים. בולטת במיוחד מצרים, אשר בה, במקביל לפלישתה לישראל, התערער לחלוטין בסיס הקיום של היהודים, כ-600 מתוכם נאסרו, רכוש רב הופקע מהיהודים והאלימות נגדם גבתה מחיר כבר של הרוגים ופצועים.
- המעגל השני – מדינות שלא לחמו נגד ישראל (איראן, תורכיה, תימן, עדן ומדינות צפון אפריקה). גם במעגל זה נתנה המלחמה את אותותיה, אך בדרך כלל בעוצמה פחותה. יוצאת דופן בעניין זה הייתה לוב בה התחולל ביוני 1948 גל של אלימות קשה נגד היהודים.
- הפאן-ערביות ופעילותה של הליגה הערבית – מגמת הפאן-ערביות שהתחזקה בתקופה זו הדגישה את אחדות העולם הערבי כנגד הישות הציונית שנתפסה כזרוע של האימפריאליזם המערבי. מגמה זו הכניסה גם את מדינות המעגל השני לעימות עם מדינת ישראל, וכפועל יצא מכך – השפיעה גם על יהודים במדינות אלה. פעילות הליגה הערבית הייתה אחד הביטויים הבולטים במגמה זו. הליגה הערבית השתמשה בשנאה לישראל כגורם מאחד של העולם הערבי.

ד. ציונות וזיקה דתית והיסטורית לא"י:

הפעילות הציונית התקיימה, כאמור, במדינות אלה כבר מראשית המאה ה-20, והתגברה עם בואם של שליחים מא"י במהלך מלחמת העולם השנייה. עם תום המלחמה ובעקבות השואה התרחבה פעילות התנועה, כולל במדינות האסלאם, והודגשה ההגשמה – העלייה לא"י והמאבק על הקמת המדינה. לכך יש להוסיף גם את הזיקה הדתית וההיסטורית העמוקה לא"י שאפיינה את יהודי ארצות המזרח, ואת ההתלהבות שאחזה בהם עם קום המדינה.

ה. 'חיסול גלויות':

ממשלת ישראל נקטה במדיניות שכונתה 'חיסול גלויות' משמע – העלאת קהילות שלמות לישראל. הגורמים לכך היו התפישה לפיה מדינת ישראל היא מרכז העולם היהודי ועל כן היא האחראית לגורל היהודים בעולם כולו, לצד ההכרה כי מצבם הביטחוני של יהודי ארצות האסלאם הולך ומתערער ומסכן את קיומם.

הדגמה – הגורמים השונים שהשפיעו על גורל היהודים כפי שבאו לידי ביטוי באחת הארצות.

כיצד באו לידי ביטוי הגורמים שנלמדו באחת מארצות האסלאם ?

יש לבחור מדינה מדגימה אחת במזרח התיכון או בצפון אפריקה וללמד את התפתחות מצב היהודים בה מסוף שנות ה-40 עד סוף שנות ה-60. יש להדגיש את החיבור בין הגורמים שפורטו לעיל (גם אם לא כולם) לבין הדגמתם בארץ שנבחרה.

לקריאה נוספת:

גת משה, "העלייה ההמונית מעיראק: גירוש, הצלה או פתרון בעיה פנימית, **יהדות בבל** 2, (אביב תשנ"ה) עמ' 95 – 109

סעדון חיים, **עצמאות וגורל**, מכון בן-צבי ומשרד החינוך, תשע"א, עמ' 13 – 19.

עדי שוורץ, "חורבן קהילות ערב: האסון שנגנז", **תכלת** 43 (אביב תשע"א), עמ' 29-55.

סדרת **קהילות ישראל במזרח במאות ה-19 וה-20**, הוצאת יד יצחק בן צבי ומשרד החינוך

לבנה זמיר – **והגדת לבנד** – על חיי יהודי מצרים עד עזיבת היהודים. הסרט כולל עדויות עולים ממצרים.

31.57 דקות: [והגדת לבינד](#)

הפליטים שנשכחו – על היהודים ממדינות ערב:

גרסה מלאה (48.54 דקות): [קישור לסרט המלא](#)

גרסה קצרה (20 דקות): [קישור לסרט המקוצר](#)

סיורים מומלצים, 'מומלץ מפמ"ר':

- מוזיאון יהדות בבל
- מרכז מורשת יהודי לוב
- ראו פירוט באתר המפמ"ר:

[למידה מחוץ לכיתה](#)

שימו לב – יש ללמד את מלחמת ששת הימים

או

מלחמת יום הכיפורים

מלחמת ששת הימים

מוקדי הלימוד:

- הגורמים והנסיבות לפרוץ מלחמת ששת הימים.
- הרחבת המלחמה בחזיתות עם ירדן וסוריה.
- תוצאות המלחמה (בטווח הקצר).
- השפעות המלחמה על מדינת ישראל בתחום החברתי, כלכלי, פוליטי וביטחוני.
- השפעות המלחמה על הפלסטינים ועל מדינות ערב.

לדיון: תרומתו של אלי כהן לניצחון הצבאי הישראלי במלחמה.

אלי כהן, יליד מצרים, התגייס לאמ"ן ולאחר מכן למוסד. הוא "לבש" דמות של סוחר ערבי גולה מסוריה, ונשלח לארגנטינה כדי לבנות קשרים עם הקהילה הסורית הגולה שם.

ב-1962 עבר לדמשק והצליח להתברג לצמרת הממשל הסורי. המידע שהגיע אליו באמצעות קשריו הועבר לישראל באמצעים שהיו מקובלים אז – מכשיר קשר ונסיעות "עסקיות" חצי שנתיות שבהן נפגש עם מפעיליו.

המידע שאלי כהן סיפק היה יקר ערך – דיווחיו על התוכניות של סוריה לפגוע במוביל הארצי, סייעו לישראל לסכל את הטיית מקורות הירדן. הוא נהג להצטלם בחברת אישים בכירים מההנהגה הסורית ליד הביצורים והבונקרים ברמת הגולן וצילומים אלה הועברו לאחר מכן לישראל. יתרה מכך – הוא יעץ לסורים לטעת עצי אקליפטוס ליד מקומות אסטרטגיים, סימון מובהק למטרות עבור חיל האוויר שלנו. כהן ידע על אירועים שונים ויחסי הכוח הפוליטיים בסוריה, כולל חולשות בצבא הסורי שכן הבכירים סיפקו לו מידע שעשוי היה לקדם אותם בסולם הדרגות. כהן גם העביר לישראל מידע לפיו מטוסי המיג החדשים שסוריה קיבלה מבריה"מ אינם שמישים שכן הטייסים

הסורים אינם יודעים עדיין כיצד להפעיל אותם. המשמעות הייתה יכולת של החיל האוויר הישראלי לפעול בחופשיות במהלך מלחמת ששת הימים.⁶

אלי כהן נתפס על ידי הסורים ב-1965. הוא עונה ונתלה בחוצות דמשק. גופתו לא הוחזרה לישראל ומקום קבורתה לא ידוע. הוא לא זכה לראות את פרי עבודתו בניצחון הישראלי על סוריה ב-1967.

לקריאה נוספת:

אשר ססר, "ירדן ומלחמת ששת הימים", בתוך: אשר ססר (ע), **שישה ימים – שלושים שנה: מבט חדש על מלחמת ששת הימים**, מרכז יצחק רבין ועם עובד, עמ' 102-112.

מוחמד מוצלח, "רישומה של מלחמת 1967 על הפלסטינים", בתוך: אשר ססר (ע), **שישה ימים – שלושים שנה: מבט חדש על מלחמת ששת הימים**, מרכז יצחק רבין ועם עובד, עמ' 113-121.

מיכאל אורן, "מלחמת ששת הימים על רקע המלחמה הקרה", בתוך: יוסי גולדשטיין (ע), **מנהיגות בעתות מלחמה**, משרד הביטחון, 2008, 178-185.

מיכאל אורן, "מי רצה במלחמת ששת הימים", **תכלת** 7 (אביב 1989). [למאמר](#)

ארכיון המדינה, מלחמת ששת הימים. [ראו כאן](#)

להעשרה:

אורי בר יוסף, **הצופה שנרדם: הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה**, זמורה ביתן, 2001, עמ' 225-231, 360-359.

גיליון מיוחד: 30 שנה למלחמת יום הכיפורים, **זמנים** 84 (סתיו 2003).

מלחמת יום הכיפורים

מוקדי הלימוד:

- הגורמים למלחמה, והנסיבות שבהן פרצה (אירועי סוף השבוע שבו פרצה המלחמה). בנושא זה יש ללמד על פי [הנחיות מתוקנות](#)
- תוצאות המלחמה (בטווח הקצר).
- השפעות המלחמה על מדינת ישראל בתחום החברתי, כלכלי, ביטחוני ופוליטי.

⁶ יובל רביד, עבודת מחקר שהוגשה לפרופ' אייל זיסר: [למאמר](#)

- השפעות המלחמה על מדינות ערב.

לקריאה נוספת:

אורי בר יוסף, **הצופה שנרדם: הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה**, זמורה ביתן, 2001, עמ' 225-231, 360-359.

גיליון מיוחד: 30 שנה למלחמת יום הכיפורים, **זמנים** 84 (סתיו 2003).

ארכיון המדינה, מלחמת יום הכיפורים, [ראו כאן](#)

להעשרה:

מלחמת יום הכיפורים – קולות מהשטח, 4.38 דקות, אתר יו טיוב: [לסרטון](#)

פסיפס

אני לא כור התוֹךְ אני פְּסִיפֵס
פְּסִיפֵס שֶׁל *פְּרִיד אל-אֶטְרֵשׁ וְאֶסְתֵּר עֶפְרַיִם
*רְאוּל זִיזְנו *הַתְּרַנְגּוּלִים וְהַלְהָקוֹת הַצְּבָאִיּוֹת
זֶהר אֶרְגוֹב וְאֶרִיק אִינְשֵׁטִין
מִצְחִיקִים אוֹתִי, *אֶסְמָאֵעִיל נָאסִין *הַנְּשֵׁשׁ *וְקִטּוֹרְזָה
סִבְתָּא שְׁלִי שָׁרָה מוֹאֲלִים שֶׁל עֶבֶד אֶל-וְהָאֵב
דִּקְלָמָה אֶת מִגְלַת רוֹת מִבְּלִי לְדַעַת קוֹא וְכַתֵּב.
אני מְנַשֶּׁקֶת קִמְעוֹת וּמְזוּזוֹת
בּוֹכָה עַל קִבְרֵי צְדִיקִים וּבִכְתֹּל שֶׁל הַצִּנְחָנִים
מִתְרַגֶּשֶׁת בְּקִבְר רַחֵל אֲמֵנוּ וְרַחֵל הַמְּשׁוֹרָרֶת
עַל שְׁלַחְנֵי מְנָשִׁים קִיגֵל גְּעַפִּילְטֶע-פִּישׁ קוֹסְקוֹס וְחִרְיָמָה
בְּעוֹרְקֵי נִכְדֵי זֶרֶם דָּם אִירוּפָּאִי וּמְזֻרְחִי.

אני לא כור התוֹךְ אני פְּסִיפֵס
פְּסִיפֵס שֶׁל נְרוֹת שַׁבָּת, נְרוֹת שֶׁל אֶבֶל שְׁמֹחָה וּתְקוּמָה
פְּתִיל שְׂכָבָה וּבָעַר, בֵּת הָאֶרֶץ הַזֹּאת, מִתְהַלְכֶת בָּהּ
כְּשִׁמְיַכַת טְלָאִים שֶׁל תְּרַבִּיּוֹת שׁוֹנוֹת
לא שֵׁד, לא עֲדִתִּית, לא פְּשִׁיטִית, לא עֶדֶר, לא עֹרֶת
לא מִתְמַרְדֶּת, לא מִצְטַדֶּקֶת,
מִבְקֶשֶׁת צֶדֶק הִיסְטוֹרִי וּמוֹסָרִי.

אֲנִי לֹא כֹר הַתּוֹךְ אֲנִי פְּסִיפֶס
פְּסִיפֶס שֶׁל עֵיר וְקִבּוּץ, מוֹשָׁב וְהַתְּנַחֲלוּת
כְּתָרוֹן עָלָיו מִתְנוּצָצַת הַדָּגֶל
כְּמוֹ הַטִּלִּית כְּמוֹ הַצִּיצִית
כְּמוֹ אוֹקְיָנוֹס שֶׁל אֲמוּנָה וְאַהֲבָה
כְּמוֹ פְּסִיפֶס שֶׁל עַם
פְּסִיפֶס שְׁלָם.

*פְּרִיד אֶל-אֶטְרֶשׁ. הִיָּה זֶמֶר, מִלְחִין, נֶגֶן עוֹד וּשְׁחָקָן מִצְרִי-סוּרִי פּוֹפּוּלָרִי.
*הַתְּרַנְגוּלִים - הֵייתָה לַהֲקַת זֶמֶר יִשְׂרָאֵלִית מִצְלִיחָה שֶׁפִּעֵלָה בִּשְׁנוֹת
הַשִּׁשִּׁים שֶׁל הַמָּאָה ה-20. *הַגֶּשֶׁשׁ - שְׁלִישִׁית הַגֶּשֶׁשׁ הַחִיּוֹר *קְטוֹרְזָה -
הַשְׁחָקָן וְהַקּוֹמִיקָאִי, יִשְׂרָאֵל קְטוֹרְזָה.
אֶסְמָאֲעִיל יֶאֱסִין - קוֹמִיקָאִי, זֶמֶר וּשְׁחָקָן מִצְרִי
עֶבֶד אֶל-וְהָאֵב - זֶמֶר וּמִלְחִין מִצְרִי
רֹאוּל ד'וֹרְנו, זֶמֶר יְהוּדִי יֶלִיד תּוֹנִיסִיָּה

מתוך : אסתר דגן קניאל, והארץ תדשא, שירים, הוצאת חדרים

העלייה בשנות החמישים והשישים

מוקדי הלימוד:

- היקף העלייה וארצות המוצא של העולים.
- הגורמים לעלייה לישראל בשנות ה-50 וה-60.
- מאפייני העלייה (עליית הצלה, עלייה מבוקרת, עלייה חשאית, שורדי וניצולי שואה)
- תהליך הקליטה: הקשיים (של הקולטים ושל הנקלטים), השיקולים שהשפיעו על תהליך הקליטה, כולל תפיסת כור ההיתוך (מיזוג גלויות) כמעצבת את תהליך הקליטה והגורמים לה. דרכי ההתמודדות של העולים ושל מדינת ישראל. תרומת העולים למדינת ישראל.
- אירועי ואדי סאליב – משמעותם והשפעתם על החברה הישראלית.

לקריאה נוספת:

מעברה ליד נהריה, 1952, ויקיפדיה

צבי צמרת וחנה יבלונקה (עורכים),
העשור הראשון: תש"ח – תשי"ח, יד
יצחק בן צבי, 1997. מבחר מאמרים.

מרדכי נאור (עורך), עולים ומעברות,
1948-1952, יד יצחק בן צבי, 1986.
מבחר מאמרים.

איתי נגרי, המחאה המזרחית בוואדי
סאליב: האירועים והשפעתם עד
לפנתרים השחורים, רסלינג, 2018.

להעשרה:

ארכיון המדינה, ההתיישבות הגדולה [ראו כאן](#)

הכל אנשים, דוד בן הרוש, הטלוויזיה החינוכית, 32.03 דקות: [לסרטון](#)

חדשות מהעבר – הפנתרים השחורים, הטלוויזיה החינוכית, 16:28 דקות: [ראו כאן](#). וכן מאוצרות ארכיון המדינה: [ראו כאן](#)

ארכיון המדינה, ממחנות העולים למעברות: [ראו כאן](#)

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך

אין לעשות שימוש מסחרי בחומר זה בלא אישור בכתב מד"ר אורנה כץ אתר, מפמ"ר היסטוריה

כללי המענה:

שאלון 022261 (70%)

בבחינה 4 פרקים:

מלחמת העולם והשואה

לאומיות – ציונות

המאבק על הקמת המדינה

סוגיות מתולדות מדינת ישראל

יש לענות על שאלה אחת מן הפרק הראשון - מלחמת העולם השנייה והשואה (34 נקודות)
יש לבחור בשניים מן הפרקים השני, השלישי והרביעי ולענות על שאלת אחת בכל פרק (33X2)
ס"כ - 3 שאלות.

שאלון 022215, 022225, 022235

יש לענות על שאלה אחת מכל אחד משני הפרקים (2X50)

בהצלחה לכולנו!

